

Nové otázky, pohledy a perspektivy regionální integrace v Africe

MESFIN GEDLU

Daniel C. Bach; *Regionalisation in Africa: Integration & Disintegration*
(Oxford: James Currey, 1999) ISBN 0852558260. 235 pp.

1. Úvodem

Regionalizace je téma klíčového významu při studiu mezinárodní politiky a mezinárodních vztahů, ale málokdy je dána do souvislosti s Afrikou. Kniha „*Regionalisation in Africa: Integration & Disintegration*“ patří do té skupiny afrikanistické literatury, která je zaměřená na zkoumání a interpretaci postkoloniální africké politické ekonomie s ohledem na strategii a praxi mezinárodní ekonomie, jejímž prostřednictvím je Afrika zapojována do historicky kontinuálního procesu globalizace v podřadném postavení. Obsahově nezvykle pestrá kniha je rozdělena do čtyř hlavních kapitol, kde jsou postupně poskytovány základní informace o vývoji a průběhu regionální integrace v Africe, jakož i o jejich možnostech a překážkách, o napětí, které vyvolává uvnitř jednotlivých zemí a mezi nimi, o nahrazování jejich institucionalizované funkce agresivní neformální ekonomik s mezinárodními vazbami a působností, o důležitých rolích, které hrají širší globální ekonomické a politické síly a v neposlední řadě o vztazích mezi integračními procesy a prohlubující se krizí postkoloniálního státu.

Zájem afrických zemí o regionální spolupráci má dlouhou tradici. Od okamžiku vzniku prvních nezávislých států byla principiálně vnímána jako jedna z klíčových cest k překonání strukturálních oslabení hospodářství kontinentu, tak jak bylo zděděno z koloniální minulosti (s. 27). Regionalizace byla považována za důležitý nástroj uskutečňování politické ideologie kolektivní soběstačnosti, principu, který se stal součástí zakládajících dokumentů OAJ a všech regionálních organizací, tak jak vznikaly v běhu času; *Economic Community of West African States* (ECOWAS), *La Communauté Economique de l'Afrique de l'Ouest* (CEAO), *L'Union Douanière et Economique de l'Afrique Centrale* (UDEAC), *Preferential Trade Area* (PTA), *Southern African Development Co-ordination Conference* (SADCC).¹ Rozdělující zkušenosti koloniální minulosti, otázka nedotknutelnosti státní suverenity a politický princip nevměšování spolu s rozvíjející se bipolaritou silně ztěžovaly rozvoj regionálních a kontinentálních institucí, které by umožňovaly smysluplnou hospodářskou spolupráci v oblasti obchodu, soustředování společných zdrojů, financí atd. Navzdory mnohým úskalím Afrika ve skutečnosti zaznamenala a zaznamenává určité kroky v oblasti regionalizace, i když tyto jsou *de facto* nucenou reakcí na změny v mezinárodní ekonomice především na růst (60. a 70. léta), úpadek (80. léta) a znovu

růst (90. léta) multilateralismu, neprůchodnost jednání uruguayského kola o mezinárodním obchodě, vliv dynamiky růstu evropského společného trhu a v neposlední řadě konverze USA k regionalismu a jejich aktivní integrační iniciativy na americkém kontinentě.

2. Vazba fungujícího státu a fungující integrace

Celkový průběh regionální integrace v Africe lze rozdělit do dvou etap:

- integrační procesy zahájené těsně po získání nezávislosti a pozdějšího data a spadající do období před vyhlášením *Lagos Plan of Action* v r. 1980,
- integrační procesy spadající do období akcelerující obnovené celosvětové integrační iniciativy (tzv. „*new regionalism*“²) a podepisování dokumentu *Abuja Treaty* v r. 1991 s plánem vytvořit celoafrické hospodářské společenství (*Pan-African Economic Community*) do r. 2025.

Konec studené války zastihl vesměs ekonomicky vyčerpané africké státy v situaci, kdy nemohou zastavit proces zpochybnění vlastní legitimacy, která se změnila v sofistické zástěrce zájmů různých autoritářských vládů a režimů založených na důmyslných vazbách klientelismu. Zatímco plošný dopad tohoto bankrotu institucí je omezený, postupná devalvace autority postkoloniálního státu stejně jako ideje občanské spolupatričnosti uvnitř konkrétních teritorií donucují africké společnosti k hledání a rozvíjení alternativních sociálních struktur na bázi jiných identit a s cílem zajistit si vlastní zabezpečení. Tato skutečnost symbolizující krizi a úpadek afrického postkoloniálního státu spočívá v jeho neschopnosti integrovat africké společnosti do fungujících společných politických a ekonomických struktur (s. 41), tak jak je předpokládá moderní idea státu. Sociální kontrakt uzavřený mezi vládnoucí elitou a obyvateli jednotlivých zemí se v běhu času stal bezcenným papírem, který symbolizuje neudržitelnost principu teritoriální spolupatričnosti, tak jak vznikla a rozvíjela se v Africe. Tento *modus vivendi* společnosti je, podle D. Darbona, v některých případech nahrazován komunálním (*communalism*) (s. 42). Působení této formy sociální organizace se uskutečňuje prostřednictvím transformace stávající legislativy pod vlivem stále důležitějšího mezinárodního uznání komunální identity. Politické legitimování se tzv. nových komunitárních teorií (*new communitarian theories*) (s. 48) v Centru představuje přímý útok na současnou strukturu zemí periferií, kde politické režimy jsou nestabilní a slabě institucionalizované a jejichž společnost je pluralitně složená. V případě afrikanistických studií to má dopad na strategii zkoumání států, které jsou sužovány deficitem teritoriálnosti („*deficit of territoriality*“) (s. 46).

Klíčový politický problém afrického postkoloniálního státu, tj. jeho neschopnost poskytovat ekonomický rozvoj, sociální spravedlnost a individuální svobodu občanů (pro J. M. Keynesa tyto tři věci byly odjakživa politickým problémem lidstva³) je rozebrán v britské afrikanistické rozmluvě C. Claphama, který konstatuje, že tento stát se uprostřed stagnující ekonomiky raději změnil v uvědomělý nástroj skupinové dominance a útlaku mimo jiné i díky mezinárodní legitimitě založené na teritoriální suverenitě a převzaté z konkrétního historického modelu rozvinutého v západních společnostech (s. 54-56). Právě v případě Afriky tento státotvorný model nedokázal odstranit manko vnitřní konsolidace a důvěryhodnosti státu v očích jeho vlastní populace a sloužil naopak podle slov B. Davidsona „k sevření a spoutání (afrického úsilí o nezávislost) do exkluzivní a neomalené suverenity.“⁴

Vazba mezi fungujícím a vnitřně konsolidovaným státem a fungující regionální spoluprací musí být jednoznačná mimo jiné i proto, že nelze uskutečňovat účinnou integraci bez minimální schopnosti uplatnit politickou kontrolu a zajistit pořádek – dvě věci, které, jak se zdá, z Afriky zmizely (s. 66). Na druhé straně se jediné východisko, které nabízí C. Clapham, tj. přijmout makroekonomické podmínky kladené mezinárodním finančním kapitálem a jeho institucemi (s. 65), zdá být neudržitelné. Paradoxem je však skutečnost, že zatímco otázka rekolonizace Afriky se stala především pro mnohé Afričany dávno ukončenou záležitostí, snahy afrických vládců a politiků o založení integrační instituce představují kroky k zastavení procesu dezintegrace státu, a tudíž eroze vlastní autority vytvářením širších hospodářských a politických základů legitimity. Tím, co je dále nepřehlédnutelným na stavu procesů integrace v Africe, které jsou diktovány zvenčí, je fakt, že trhem řízené integrační procesy (*market oriented integration*) – prioritou mezinárodních finančních a rozvojových institucí (IMF, WB-IDA) stejně jako západních vlád – zkrachovaly.⁵ Zahraniční pomoc představuje především zahraniční kontrolu, stejně jako splnění makroekonomických předpokladů integrace znamená *de facto* destrukci individuální měny, ponechání pravomocí o rozhodování vnějším institucím, umožnění většího přístupu do státních struktur západním nevládním organizacím atd. Tato forma integrace klade nereálné politické závazky na africké země stejně jako technickoadministrativní expertizy, které v podstatě odčerpávají až dvě třetiny rozvojových rozpočtů. Částečnou odpověď na C. Claphama snad nalezneme čtenář v příspěvku A. N. Souleyho, který na příkladu rozšíření liberální demokracie v Africe (s. 67 *passim*) ukazuje záludnost západního chápání africké reality. Pravdou je, že mnoho Afričanů neví, zda má plakat nebo se smát nad tzv. novou érou demokracie, která představuje pro různé skupiny různé věci. Západ může podpořit demokratizační procesy v Africe, to však neznamená, že si je může vynutit, a jakékoliv závazky zvenčí, které vždy nesou své podmínky a limity (s. 70-71), nemohou nahradit aktivní účast samotných Afričanů při volbě formy a způsobu uspořádání svých společností.

3. Hranice bez budoucnosti?

Politické závazky o regionální integraci, které jsou učiněny africkými vládami, jsou zatíženy rozpolcenou kritikou koloniálního dědictví. Na druhé straně Afrika nikdy nebyla tak rozdrobená jako v době vzniku Organizace africké jednoty v r. 1963. Vznik OAJ institucionalizoval princip nedotknutelnosti teritoriálního *statutu quo*. Výjimkou bylo sjednocení Somálska do jednoho státu, referendum o vzniku Kamerunu a federace mezi Eritreou a Etiopií. Koloniální hranice byly vesměs potvrzeny a staly se pilířem politické identity nově nezávislých zemí. Jinými slovy, tyto hranice vlastně určovaly vznik státu, a ne naopak (s. 54). Dnes, čtyřicet let po dekolonizaci, zůstávají koloniální hranice prakticky nedotčené, a to navzdory jejich inherentně proti-integračnímu působení. Otázka jejich atypického způsobu vzniku není tak podstatná, jelikož takto vytvořené hranice nejsou výlučně africkou záležitostí. Navíc je třeba si uvědomit, že jejich případné změny nebudou jednoduché, pokud Westfálský model státu zůstane mezinárodní normou. I když fyzikální překážky řízení, kontroly a administrace (býv. Zair, Kongo, Súdán, Angola, Senegal, Namibie), nebo problém bezpřístupnosti k moři (Mali, Niger, Čad, Etiopie, Zambie, Zimbabwe) či velmi časté a nevhodné ekologické a populační distribuce atd. jsou jenom některými z jejich negativních ekonomických, sociálních a politických důsledků, kterých si však nelze nepovšimnout (s. 3-4).

Pokud se týče otázky zpochybnění hranic afrických zemí, v knize jsou představeny dva rozdílné postoje. C. Clapham zdůrazňuje, jak se tyto hranice dostávají pod tlak vnitřních i vnějších sil, mimo jiné i vzhledem k ochabujícímu mezinárodnímu konsensu, který je dříve podporoval (s. 58-59). D. C. Bach prostřednictvím historické reflexe ukazuje naproti tomu na skutečnost, že navzdory všem nástrahám jsou odstředivé tendence a pokusy o odtržení (např. Biafra, Katanga, Eritrea), nebo iredentismus (např. Somálsko) spíše výjimkou africké politické reality. Dále připomíná skutečnost, že ve většině případů vnitřní odpor a případná ozbrojená povstání proti ústřední vládě zpravidla usilují o dosažení vyrovnané distribuce moci a zdrojů ve společnosti třeba i prostřednictvím změny etablovaného režimu (s. 3-4). Výsledkem této polemiky může být jedno tvrzení: institucionální krize procesu regionální integrace jako odraz krize postkoloniálního státu nemůže tento fenomén plně vysvětlit a je třeba k němu přistoupit z hlediska probíhající diverzifikace vztahů tohoto státu v jeho specifčnosti na straně jedné a africké společnosti na straně druhé. Jedině takto pojatá koncepce může poskytovat potřebné premisy k vysvětlení dané otázky, o něž usilují příspěvky Olatunde B. J. Ojoa, C. Mongy a D. Drabona.

Ryze praktické otázky národní soudržnosti (*national cohesiveness*) a integrace na straně jedné a problém politické nestability a deficit legitimity ústřední moci na straně druhé jsou zkoumány na konkrétních příkladech v býv. Zairu (s. 81-90), Nigérii (s. 91-101) a Jihoafrické republice (s. 103-118). Za nejdůležitější považují procesy dezintegrace a je doprovázející konflikty a interkomunální násilí (Kivu, Kano, Kwazulu-Natal) a jejich přímou či nepřímou spojitost s regionálně a etnický nevyrovnaným členěním státu a jeho zdrojů. Případ býv. Zairu je nejen exemplárním vzorem působení a důsledků podobného jevu, který v podstatě znemožňuje velkým státům Afriky (Etiopie, Súdán, Čad, Nigérie, JAR, Mali atd.), aby se lépe ujaly své integrační role, ale i konkrétní manifestací těch příčin, které je tlačí k vnitřní balkanizaci (s. 81). Paradoxem je fakt, že v tomto případě vystupují jako nejaktivnější nástroje fragmentace samotné ústřední vlády a jejich kontraproduktivně působící politika národní soudržnosti. Na druhé straně zůstává hlavní příčinou vnitrostátních politických konfliktů z velké části otázka „kdo kontroluje stát?“, a odvolávání se na regionální nebo etnický partikularismus v podstatě představuje spíše prostředky než konečné cíle. Postupná degradace celostátních infrastruktur, zachování periferní koncentrace ekonomických středisek i populace mohou účinně umrtvit i takové integrující faktory, jako jsou jazyková příbuznost, podobnost kultury sociálních organizací. Politická pasivita a samolibost spolu se zájmy některých obchodních a mocenských kruhů a ne exploze secionismu nebo jiné formy odstředivých sil jsou hlavní překážkou vytvoření nové politické a národní identity.

Význam hraničních oblastí spočívá v tom, že jsou často místy výskytu přírodních zdrojů (Etiopie – Somálsko, Libye – Čad, Nigérie – Kamerun, atd.) a území, kde mohou státy čerpat důležité příjmy z obchodních a jiných aktivit, jakou je proclívání apod. Vzhledem ke své zvláštnosti se hranice a hraniční přechody stávají místy střetu zájmů jednotlivých vlád na straně jedné a soukromých subjektů na straně druhé. Zvláště tam, kde se prolínají různé měnové a ekonomické zóny (západní a jižní Afrika), se hospodářský význam tohoto pásma mnohonásobně zvyšuje tím, že umožňuje přechod z formálních na neformální obchodní a finanční aktivity. Tlak, který je způsoben jednostrannou exploatací místních zdrojů, je v podobných lokalitách kompenzován internacionalizací obchodních aktivit, do nichž vstupuje i mezinárodní organizovaný zločin. To je jedna oblast, jak regionální integrace/dezintegrace v Africe se jako proces

vzájemné interakce afrických a mimoafrických iniciativ a zdánlivě neřízené sestavy státních, polostátních a nestátních subjektů stává katalyzátorem prohlubujícího se členění ekonomiky jednotlivých zemí a jejich nevyrovnaného rozvoje. Celkový rámec tohoto procesu je obepínán deformovaným a neregulovaným tržním prostředím, kde představuje působení sil globalizace, jejíž aktivity prohlubují institucionální závislost afrických zemí na několika málo vnitřně hierarchizovaných ekonomických a politických systémech (s. 43), otvírání nových vysoce lukrativních přístupů na světové trhy pro jednotlivce nebo skupiny, které svými činnostmi přispívají k oslabování existující instituce (s. 12-13), a tudíž i rozpadu státu. Na druhé straně je mezi těmito subjekty, stejně jako v případě sil globalizace, zřejmý nezáměr o vytvoření jiných alternativních struktur. Jinými slovy současný africký politický a ekonomický problém je v podstatě odrazem působení post-bipolárního mezinárodního systému, který je charakterizován dvěma dialektickými procesy: dezintegrací a fragmentací na straně jedné a intenzifikující se hospodářskou globalizací na straně druhé, v jejichž rámci bude muset tento světadíl nalézt své místo (s. 64). Podle Ch. Claphama eventuelní konvergence těchto dvou procesů a z ní vznikající syntéza bude určovat strukturální limity, v nichž regionalizační a integrační procesy – ať oficiální či neoficiální – v Africe budou moci přispět ke vzniku regulérního a vnitřně expandujícího hospodářství, a tudíž i lepší perspektivy k rozvíjení a uchování účinných a hlavně vnitřně konsolidovaných států.

4. Neformální ekonomika a „mimoinstitutionální“ integrace

Jednou cestou, jak se africké společnosti dokáží přizpůsobit ekonomické krizi, která je nutí maximalizovat všechny dostupné zdroje, je přeshraniční obchod. Hraniční pásma představují rozdílnou ekonomickou a politickou logiku, než jakou mají standardně známé modely státu, multilateralismu a mezivládních integračních institucí. Africké mezistátní hranice rozdělují společnosti, stejně jako stimulují rozvoj přeshraniční obchodní interakce (s. 9). Tato skutečnost charakterizuje důležitou specifickou proces regionální integrace tak, jak probíhá v soudobé Africe, kde vytváří podmínky pro vznik paralelního („ilegálního“) oběhu zboží a služeb, který umožňuje diverzifikaci chronicky nízkých příjmů velké části obyvatelstva v prostředí, kde dochází k selhání funkce státu (s. 10). Názorný popis tohoto jevu čtenář nalezne v příspěvcích J. MacGaffey, R. Bazenguissa-Ganga a B. Stary na konkrétních příkladech ze střední a západní Afriky. Oběh zboží a služeb (potravin, textil, bižuterie, parfumerie, ojetá auta, počítače a další kancelářské zboží, léky, pracovní síly atd.) v této formě je projevem rozšiřujícího se významu neformální ekonomiky zvláště tam, kde oficiální ekonomické a obchodní instituce selhaly. Je důležité uvědomit si, že proces regionalizace v tomto případě nepůsobí antagonisticky vůči zájmům státu, ale naopak může sloužit jako vítaný nárazníkový faktor sociální regulace, což vysvětluje jeho určitou toleranci oficiálními místy. Komplementární systémy zemědělské výroby mezi dvěma nebo více státy podporují rozvoj obchodních vztahů mezi zeměmi Sahelu a těmi na atlantickém pobřeží (s. 170). Rozdílná hospodářská a měnová politika je vítanou příležitostí k rozvíjení ziskových přeshraničních exportů/reexportů zemědělských produktů, jako například kakaa, kávy, palmy olejné atd. mezi různými zemědělsko-ekologickými oblastmi, které se staly významným zdrojem příjmů početných intermediárních sociálních skupin pocházejících z několika států a trvale usazených podél jejich společných hranic (s. 172-174, 182-186).

Důsledkem toho je významný impuls ke vzniku demograficky silných hraničních středisek navazujících na důležitá ekonomická a politická centra, jako Abidjan, Akra, Kumasi, Cotonou, Kinshasa atd. Tolerance úřadů je dalším důkazem procesu přeměny postkoloniálního státu ve stát rentiéřský, kde každá funkce představuje prostředek k osobnímu obohacování (s. 175-176).⁶ Podle C. Claphama charakter a vývoj přeshraniční obchodní sítě v Africe mění i obsah ideje hranice (*border*) z pouhé delimitace místa doteku teritoriální suverenity států na ne zcela zřejmou část hraničního území (*borderland*), kde jeden stát je postupně pohlcen druhým a vládnou zde obchodně vojenští baroni nezávislí na centrální autoritě (s. 59).

Velkým problémem však zůstává skutečnost, že zatímco tato forma integrace má z hlediska státu fragmentující (*destructuring, de-institutionalising*) důsledky, představy o integraci jak v Africe, tak jinde jsou stále determinovány ideou státu a jeho hranice. Důležitou otázkou je její význam pro integrační procesy založené na formálních institucionálních strukturách. Jak vyplývá z historicky přehledného příspěvku W. Kennese, formální instituce zůstávají stále klíčovými nástroji integračních procesů v Africe s ohledem na vztahy kontinentu s vnějšími subjekty, především s EU (s. 34-39). Stejný názor má M. Lelart, který zdůrazňuje důležitou roli, kterou hraje Francie při fungování francouzské hospodářské a měnové zóny, jejíž aktivity dnes přesahují tradiční frankofonní africké země (s. 148-149). Navíc je zde přímá konvergence zájmů mezi EU a africkými regionálními organizacemi, jež na rozdíl od MMF bude vzhledem ke svému charakteru více nakloněná regionální (spíše než mezinárodní) integraci.⁷ Podle D. Darbona jsme svědky „ukončení monopolu státu na integraci“ (s. 48 *passim*), a díky zrychlující se transformaci mezinárodního práva, které je více nakloněno uznat nová práva menšin, a to i za cenu odpírání klasických principů teritoriální suverenity a loajality, zbývají africkému státu jako nástroj regionální integrace pouze dvě možnosti: zůstane součástí klasického konceptu integrace, ale bez praktického významu, nebo přehodnotí své principy teritoriality a suverenity (s. 51). V druhém případě by to znamenalo nové přeskupení (*recomposition*) současné africké politické mapy. Pokud v tomto duchu hodnotíme dosud ojedinělý podobný příklad, tj. osamostatnění Eritreje, nemůžeme uniknout pocitu, že je to spíše krok zpáteční tím, že potvrdil hranice překonané „koloniální suverenity.“ Anticipace budoucnosti s koncepcí založenou na minulosti maří pokus o syntetické chápání progresivních prvků a idejí, jejichž prostřednictvím je možno interpretovat historii různých společností z dialektických pozic. Z tohoto hlediska je důležité si uvědomit, že jsme svědky prokazatelné kontinuity globálního šíření „ideálních“ politických systémů, které se subtilním způsobem stávají součástí státní legislativy afrických zemí, tj. nového druhu koloniální institucionální inovace, navzdory tomu, že se zde princip státu, který udržuje monopol politické moci v klasickém weberianském smyslu, nestal zárukou ani suverenity, ani loajality. Proto je pro afrikanistickou akademickou rozmluvu důležitější, aby především hledala a označila ty vnitřní síly a ideje, zaměřené k vytvoření nové formy stabilních sociálních vazeb. Co to znamená konkrétně? Odpověď na tuto otázku musí brát v úvahu dvě historické skutečnosti:

a) vestfálská koncepce státu byla v době svého vzniku důsledkem krize legitimacy tehdejšího společenského uspořádání a hledání adekvátních mechanismů vytvoření společenského pořádku na základě vzájemných vztahů ochrany, bezpečí a poslušnosti,

b) klíčový význam dějin pro evoluci instituce, tj. základní struktury vlády (*governance*) založené na sociálních vazbách mezi občany navzájem a mezi občany a státem.⁸

Samozřejmě, že tato zásadní otázka je mimo rámec této knihy.

Vestfálský model státu byl potvrzen nejdříve Společností národů a později Organizací spojených národů, aby byl převzat africkými státy a zahrnut do Charty OAJ. Nejvýraznější důkaz neúspěchu tohoto modelu je exemplifikován ve „zmenšování“ postkoloniálního státu (*shrinking*) (s. 57) v řadě případů, kde si ve skutečnosti uchovává pouze nominální autoritu nad velkou částí svých území. V býv. Zairu a Angole, stejně jako v Somálsku, Rwandě, Siere Leoně je moc státu více či méně rozdělena mezi různé bojující skupiny, které kontrolují vlastní sociální a teritoriální území, ale i loajalitu svého obyvatelstva. Takto rozdrobená politická autorita státu se může vyskytovat i v institucionalizované podobě, jako například v Nigérii, Kamerunu nebo Etiopii, kde je autorita centrální vlády explicitně *ipso facto* odrazem politické podpory jí nakloněných regionálně mocenských skupin.

5. Regionalizace, demokracie a africké občanské společnosti

Téma regionalizace a integrace/dezintegrace nabízí nástroj k zajímavému rozboru vztahu demokracie a občanské společnosti (*civil societies*). Tam, kde stát neuspěl ve svém integračním poslání, nastupují síly dezintegrace, jejichž působením vznikají přesně nedefinovatelné struktury a sociální síly schopné improvizace, jejichž doménou působení se stává především oblast mimo standardní politické platformy. Faktem je, že tyto struktury a síly se staly středem mobilizace a aktivizace afrických společností spočívající na principu širší participace a v rámci nových strategií rozvoje na úrovni řadového občana (*grassroots*) (s. 74). Zatímco plány národní integrace mýjejí velkým obloukem představu a potřeby většiny obyvatelstva dnešní africké občanské společnosti, ta i když mnohdy opomenutá, rozvíjí a rozšiřuje své pole působnosti při zajišťování veřejných záležitostí. Vzhledem k tomu, že je si vědoma vlastního vyloučení, odmítá proces integrace tak, jak je koncipován vládnoucí elitou. Ve skutečnosti končí většina reformních a rehabilitačních programů v Africe nezdarem, protože nejsou adekvátně konzultovány právě s těmito složkami společnosti, a tudíž nemají legitimitu v očích širokých mas (s. 76-77). Jak správně argumentuje C. Monga, pokud hlavními ukazateli politické gramotnosti budou statisticky vyhodnocená geografická a sociálně psychologická data, pak laťka demokratičnosti a demokratizace bude pro Afriku nedosažitelná (s. 78). Avšak ve skutečnosti řada konkrétních příkladů ukazuje, že podobné analýzy a jejich závěry nejsou pro Afriku systematicky ověřitelné a tamější občanské společnosti svým chováním inklinují k větší homogenizaci z hlediska cílů a způsobů konání, navzdory politicko-geografickým bariérám nebo sociálně historickým rozdílům, které se mohou mezi nimi vyskytovat. To je také důvod, proč v rozporu s mnoha prognózami je třeba případný úspěch/neúspěch integračního úsilí v Africe hodnotit z hlediska dynamiky rozvoje různých občanských aktivit, byť by je někteří západní (eurocentričtí) autoři považovali za neúčinné (s. 80).

6. Regionalizace a výroba a distribuce drog

Příspěvek A. Labrousse se zabývá problémem výroby a distribuce drog v západní a střední Africe a poukazuje na skutečnost, že v posledních dvaceti letech afričtí výrobci drog již přešli z pěstování konopí ve formě mezíplodiny na velkoplošnou samostatnou výrobu. Všechny indicie

ukazují, že dnes se nejedná pouze o konopi a že v některých zemích (Keňa, Pobřeží slonoviny) se pěstuje i opium a kokain (s. 189). Podle autora nese hlavní vinu na těchto negativních a kriminalizujících tendencích hospodářský kolaps afrických zemí a s ním těsně související chronická chudoba afrického venkova. Prostě afričtí farmáři nemohou zajistit své základní živobytí pěstováním klasických zemědělských plodin, jejichž limitované a nestabilní ceny stagnují a dlouhodobě klesají. Šíření, pěstování a distribuce drog je třeba posuzovat ve spojení s rozvíjejícími se strukturami interkontinentální obchodní sítě stejně s jejími vazbami na zahraničí. V tomto případě se nejvíce mluví o tzv. „nigerijské stopě“, v níž dominuje nigerijská drogová mafie, kterou údajně dlouho chránila i nejvyšší místa této země (s. 195). Podle autora vše nasvědčuje tomu, že dnes se Afrika nachází ve srovnatelném postavení jako Jižní Amerika poloviny 70. let a některé kriminální organizace zabývající se výrobou a distribucí drog již mohou hrát stejnou roli jako například kolumbijský drogový kartel. Stejně tak, zvláště v západní a střední části kontinentu, vytvářejí ozbrojené konflikty prostředí vhodné pro výrobu, přesun a konzumaci drog (s. 196) a představují kvalitativně nový jev ve vývoji některých afrických společností označovaný jako „sociální gangsterismus“ poskytující vysokou návratnost investic podezřelého původu, do něhož jsou zapojeni exponenti mezinárodní kriminality ze všech světadílů a nejen oni.

7. Závěr

Proces regionální integrace v Africe je ovlivněn souhrnem podmínek, které jsou jak globální, tak i lokální, a jsou charakterizovány mnohostranným liberalismem a prohlubující se nerovností ve světě. Regionalizace jako významný nástroj účinné ekonomické spolupráce se může stát klíčem k překonání mnohotvárných překážek strukturálního zaostávání afrického kontinentu a uvolňování vnitřních zdrojů k tolik potřebnému rozvoji. Regionalizace představuje konkrétní výhody v tom, že umožňuje účinnou restrukturalizaci převážně monokulturálního hospodářství afrických zemí prostřednictvím promyšlené alokace jejich zdrojů. Regionalizace může otevřít nové cesty k dosud žalostně zanedbaným vnitřním trhům kontinentu a přispět ke snížení dopadu toho, co je dáno nevyrovnanými obchodními vztahy a závislostí na nepřístupném mezinárodním trhu. V neposlední řadě je regionální ekonomická spolupráce účinným prostředkem k posílení mezistátních politických vztahů a tím i ke zvýšení možnosti řešení složitých sporů přijatelnými prostředky. Dále je účinným prostředkem k propagaci potřebné spolupráce Jih – Jih a k posílení kolektivní soběstačnosti této části světa. Zatímco není spor o potřebnost regionalizace, o níž svědčí široký konsensus mezi klíčovými institucemi a výzkumnými pracovišti, zůstává předmětem akademických a politických debat zejména způsob a formy jejího uskutečňování: prostřednictvím struktur podporujících intervence ve prospěch méně rozvinutých oblastí nebo otevřených vztahů založených na soutěžení a komparativních (neo)liberálních výhodách.

Pokud mají být překonány překážky interafrické integrace, bude třeba ještě více využívat těchto přístupů při vládnutí s cílem zajistit vnitřní legitimitu a konsolidaci státu. Vládnoucí kruhy si musí být vědomy zakrmenosti významu vlastní individuální suverenity stejně jako negativních důsledků nezřízené globalizace (čti západničení) afrických způsobů života a jejich ekosystémů (*ecosystem*), mimo jiné prostřednictvím kriminalizace ekonomiky, sociálního teroru, znečišťování životního prostředí, šíření různých nemocí atd., jímž prospívá nezřízené a fragmentující prostředí. Moderní stát je historickým produktem, který vznikl v konkrétní historické době, aby

řešil konkrétní sociální, ekonomické a politické problémy v západních společnostech. Jeho dnešní účinnost, ale i účelnost jako nástroje k organizaci politického života a poskytování veřejných statků (*public goods*) jsou odrazem jeho historického vývoje, což nebylo nikdy a nutně stabilním procesem. Tam, kde je suverénita, je možné vládnout; tam, kde chybí, je vládnutí znemožněno. Moderní politický život se odehrává na exkluzivní politické platformě, která je řízena specifickým středem nejvyšší mocenské autority, mající monopol reprezentovat a vládnout konkrétní politické komunitě.⁹ Tento střed, jehož vznik a vývoj je v Africe odrazem institucionálního paternalismu založeného na přetrvávajícím principu neoddělitelnosti koloniálních vazeb mezi dominantní Evropou a dominovanou Afrikou, určuje strukturální rámec regionalizace a integrace, nebo naopak, v případě jeho kolapsu opačný proces dezintegrace. Dále zakonzervovává podřízený charakter dosavadní oficiální integrace a jednodimenzní ekonomické vztahy mezi několika málo vyspělými kapitalistickými zeměmi Evropy a Afrikou ve smyslu Střed a Periferie. Aby regionální integrace byla úspěšná, to předpokládá přinejmenším tři věci: opravdovou politickou vůli, srovnatelně úroveň ekonomiky a co je velmi důležité, aby byl regionální obchod umožněn přijatelnou úrovní komunikačních sítí. Zatímco úroveň rozvoje těchto předpokladů se v různých částech Afriky různí, prostorová diskontinuita a teritoriální segmentace zůstávají typické pro celý kontinent a regionální integrace, v jakékoliv podobě, má nezastupitelnou roli při vytváření podmínek pro smysluplnou participaci sociálních hnutí v politice a ekonomice kontinentu a při zajišťování skutečných občanských práv jako odraz nové morálně a politicky vyšší společnosti. Právě takovéto společnosti budou určovat charakter a podstatu budoucí Afriky, a to navzdory tomu, že mnoho jejich pravidel a působení mohou vyvolávat velkou skepsi a někdy i negativní reakce. Recenzovanou antologii považuji za zásadní příspěvek k této problematice.

Poznámky:

1. Od počátku 90. let obnovená síla regionalizace ve světovém měřítku znamenala posílení politické vůle k větší integraci. V r. 1992 byla SADCC transformována na *South African Development Community* (SADC) s explicitním záměrem integrace společného trhu. V r. 1993 členské státy PTA podepsaly novou dohodu o založení *Common Market of Eastern and Southern Africa* (COMESA) s novými mandáty vypracovat institucionální a strukturální podmínky pro vznik společného trhu s volným pohybem kapitálu a lidí a monetární unii. Počínaje r. 1994 *L'Union Monétaire l'Afrique de l'Ouest* (UMA) byl transformován na *L'Union Economique et Monétaire l'Afrique de l'Ouest* (UEAMO) tím, že převzal úkoly CEAO. Se stejným úmyslem vznikl ve střední Africe *Communauté Economique et Monétaire d'Afrique Centrale* (CEMAC).
2. Viz J. de Melo & A. Panagariya; *The New Regionalism in Trade Policy* (World bank, Washington, D.C. & Centre for Economic Policy research, London, 1992)
3. Citován v R. Devetak & R. Higgott, „Justice unbound? Globalization, states and the transformation of the social bond,“ in *International Affairs* vol 75 (3), 1999, pp. 483
4. B. Davidson; *The Black Man's Burden: Africa and the curse of the nation-state* (London: James Currey, 1992), p. 286.
5. C. McCarthy p. 229
6. Ch. Clapham; *Africa and the International System* (Cambridge: CUP, 1996), p. 70-71.
7. M. Lister, *The European Union and the South* (London: Routledge, 1997), pp. 160-161. L.L. Ntumba, *La Communauté Economique Européenne et les intégrations régionales des pays en développement* (Brussels: Bruylant, 1990).

8. J. Aron; *The Institutional Foundations of Growth*. In S. Ellis (ed.) *Africa Now* (London: James Currey, 1996), p. 96
9. Viz A. Linklater; *The Transformation of Political Community* (Cambridge: Polity, 1998)

Summary:

Daniel C. Bach; Regionalisation in Africa: Integration & Disintegration (Oxford: James Currey, 1999) ISBN 0852558260. 235 pp.

This is a timely book concerning the processes which have been affecting the determined and imaginative, though so far weak, pursuit for effective economic co-operation between African countries. Economic co-operation is a hugely challenging task. It demands political wisdom and strong conviction, two principles which seem to have faded away from the African political scene. While Daniel C. Bach's book cannot resolve this, it brings new insight into the complexity of the problem, its seemingly detachment from the standard and accepted, but also the forces inside Africa which have taken up their own course of overcoming it. The book's major asset is that, unlike most literature, it shifts its focus from the official and well-commented aspects of integration to what is becoming increasingly decisive form of inter-African exchange of goods and people but realised away from official statistics, annals, and reports. Indeed, it has taken one step forward to show the world where and how Africa really exists. Personal trade networks keep alive states which otherwise have lost all major features of statehood. Manufactured goods (clothes, jewellery, cars, computers, pharmaceuticals etc.) are imported in exchange for African products which find their way to a demanding market in Europe and elsewhere. Risks, sometimes high, are minimised because the system counts on the „good-will“ of state-officials who view it not just as an extra-opportunity of income but also a buffer which helps to keep social tension low.

Arbitrary nature of African borders, uneven distribution of its population and huge distance between major cities/trade-centres and the hinterland had all contributed to the spread of this „illegal“ circuit of goods undermining a strongly outward-oriented and mutually exclusive regional integration structures. As the authors point out large groups of the population—at times whole states—owe their survival to these semi-clandestine transactions across boundaries. This form of „trans-state“ regional integration has become increasingly an obstacle to institution building efforts hammering yet another death-nail on a declining post-colonial state order. Regionalisation processes in Africa are closely linked with changing patterns of globalisation, where Africa is increasingly incorporated on a subordinate basis into the emerging global order. This, together with the weakening (declining, shrinking) of the African state have contributed to current attitudes towards the use of public office for personal enrichment, illicit support for specific international patterns of crime, notably in the drug trade. The book's choice not to take side, but give varying views, on the question of how Africa is adapting to the dialectic of „integration & disintegration,“ and whether it will be able to manage its consequences is insightful. But what is invaluable service is highlighting the importance of the problem and the concern for it inside Africa.